

T AAL & CULTUUR

[T] ONTLUIKENDE CONSENSUS? EEN REFLECTIE OP HET CONGRES “ACHTER DE VERHALEN”

Een week na het verschijnen van Peter Buwalda's *Bonita Avenue* (oktober 2010) dook er een mysterieuze boekenverscheurder op. In Utrecht, Leiden en Oegstgeest zijn tientallen exemplaren van de roman vernield. De motieven van de verscheurder zijn nog steeds onbekend, al heeft hij wel zijn excuses aangeboden. Op internet ging het gerucht dat het om een publiciteitsstunt van Buwalda zou gaan, maar zijn uitgeverij, De Bezige Bij, ontkende dit. Het mysterie vergrootte in ieder geval de media-aandacht. Maar *Bonita Avenue* werd pas echt een bestseller na *De wereld draait door* (DWDD) van 12 oktober 2011.¹ Tijdens deze uitzending vertelden drie gasten (Sylvia Hoeks, Freek de Jonge en Rick de Leeuw) hoe zij *Bonita Avenue* beleefd hadden en waarom het boek de NS Publieksprijs zou moeten winnen (twee dagen voordat de stemming gesloten werd). Presentator Matthijs van Nieuwkerk beschreef de weg die de roman had afgelegd: “Schrijver Peter Buwalda, niet bekend van radio en tv, kwam na het verschijnen ook niet zoveel op de radio en televisie. Hoewel de kritiek unaniem juichend was, bestormde het boek de bestsellerlijsten niet. *Bonita Avenue* is zoals dat heet een *sleep*, een boek dat door

mond-tot-mondreclame langzaam maar beslist Nederland verovert.” Na de uitzending kreeg de roman een verkoop-boost en in de week nadien steeg hij op De Bestseller 60 van de CPNB van de zeventiende naar de tweede plek.² Maar enkele cynische stemmen hekelden ook de publiciteit en verkoopcijfers die DWDD *Bonita Avenue* bracht.³

De populariteit van Buwalda's roman in de media en op de verkoopljsten illustreert een redelijk actueel fenomeen: literatuur kan, net als andere culturele producten, in de markt worden gezet. Cultuurgood dat voorheen een aura van belangeloosheid had, wordt een verhandelbaar product. Liefhebbers van Literatuur met een grote L reageren pessimistisch en hebben heimwee naar literatuur als een uniek cultureel verschijnsel. De canon – bedoeld om de goed bevonden, “hoge” literatuur van de commerciële, “lage” literatuur te onderscheiden – lijkt in verval geraakt. De bestsellercultuur dwingt traditionele schrijvers om bij programma's als DWDD hun boek te promoten of een Twitter-account aan te maken.

Tussen de liefhebbers van de “hoge” literatuur en lezers die probleemloos gebruikmaken van de mediatisering van literatuur bestaat een moeilijk te dichten kloof. De laatsten zijn lyrisch over de geopende mogelijkheden en beschuldigen de eersten ervan de literatuur te willen isoleren;

andersom klinkt het verwijt dat de fijngevoeligheid voor ware literatuur afkalt.

Het is van belang om uitgebreider te reflecteren op de huidige positie van literatuur om tot een genuanceerd standpunt te komen en te verhinderen dat sentiment de discussie hindert. Deze discussie moet ook binnen de wetenschap gevoerd worden en de zo verworven inzichten moeten een plaats krijgen binnen het vakgebied van de letterkunde. Tijdens het tweejaarlijkse internationale congres voor moderne Nederlandse letterkunde, *Achter de verhalen 4* (april 2012), kwam dit onderwerp meerdere malen aan bod. Behalve letterkundigen waren ook literatuurkenners van buiten de academie aanwezig die zich afvroegen hoe de moderne Nederlandse letterkunde zou moeten reageren op de nieuwe positie van literatuur. Een blik op de ideeën en argumenten van zo'n prominente "buitenstaander", criticus en essayist Bas Heijne, verheldert de discussie.

Heijne schetste in een *keynote speech*, geïnspireerd op zijn essay *Echt zien. Literatuur in het mediatijdperk* (2011)⁴, enkele maatschappelijke veranderingen. Het gezag en de autoriteit van literatuurcritici en gerenommeerde uitgeverijen zijn niet meer vanzelfsprekend. Populariteit en bekendheid zijn richtingaanwijzers geworden voor de aankoop van boeken. De poortwachters van weleer zijn vervangen door mediagoeroes als Oprah Winfrey en Matthijs

van Nieuwkerk, die niet selecteren op literaire kwaliteit maar op de intensiteit van de beleving. Deze ontwikkeling veroorzaakt versplintering; er is geen gemeenschappelijk referentiepunt meer aan de hand waarvan de maatschappij literaire kwaliteit kan bepalen. Heijne meent dat de eigen belevingswereld het hoogste gezag heeft gekregen. Waar eerder een algemeen beeld van hoge en lage literatuur bestond, vervalt een dergelijk onderscheid en is de orde van de dag bepalend voor het leesgedrag.

De moderne letterkunde wil, volgens Heijne, die belevingswereld angstvallig vermijden en bestempelt de nieuwe ontwikkelingen als oppervlakkig en commercieel. De academische literatuurbeschouwing raakt door deze houding gedistantieerd van de maatschappij. Heijne bepleit dat literatuurwetenschappers hun angst voor subjectiviteit niet moeten laten overheersen. Hij hoopt dat ze, door de beleving in hun onderzoek te betrekken, met beide benen in de maatschappij blijven staan. Wellicht zou de wetenschap de maatschappij zelfs kunnen brengen tot een meer complexe ervaring van literatuur.

Heijnes pleidooi voor meer aandacht voor subjectieve beleving sluit naadloos aan bij de vraag naar positiebepaling en de zoektocht naar nieuwe invalshoeken voor de omgang met literatuur in het "mediatijdperk". Heijne wil zich niet tegen

dit tijdperk verzetten, maar inspringen op de mogelijkheden. Zo grijpt hij ook enthousiast nieuwe media aan, bijvoorbeeld met zijn leesclub via twitter, het zogenaamde “#twitlit”, waarbij boeken als *Open stad* van Teju Cole en *De man zonder ziekte* van Arnon Grunberg zijn gelezen.

Heijne lijkt mee te gaan in een wereld waarin hoog en laag niet meer bepalend zijn, maar houdt indirect vast aan een dergelijk onderscheid. Zijn betoog richt zich met name op literatuur die hij waardeert vanwege het vermogen “echt te laten zien”: ze maakt diepe, intellectuele reflectie op de werkelijkheid mogelijk. Hoge literatuur heeft zijn voorkeur, want lage literatuur zet niet aan tot “echt zien”. Heijne blijft dus – impliciet – vasthouden aan de vertrouwde visie op literatuur en de traditionele literatuurbeschuiving.

Binnen de universitaire wereld zijn letterkundigen zich bewust van het gevaar dat Heijne noemt; het zich te veel terugtrekken in de eigen ivoren toren. Ze zijn echter niet eensgezind over de weg die ze zouden moeten inslaan. De versplintering van de thema's van *Achter de Verhalen 4* staat symbool voor de verdeeldheid onder literatuurwetenschappers. In plaats van een overkoepelend thema, zoals voorgaande keren, had het congres veertien verschillende sessies, met bijna evenveel verschillende onderwerpen en invalshoeken. In twee clusters van lezingen, beide onder de titel “Literatuur als uniek cultureel verschijnsel”, werden verschillende visies op de spits gedreven. Tijdens deze sessies kwam deze vraag aan de orde: moeten onderzoekers zich richten op de zogeheten hoge literatuur of kan het bestuderen van “lagere” teksten even relevant zijn? Deze laatste soort teksten voldoet minder of niet aan de normen die lange tijd aan literatuur zijn gesteld, zoals originaliteit en autonomie.

Maaikje Meijer, hoogleraar Gender en Diversiteit aan de Maastricht University, nam zo'n “lagere” tekst als casus voor haar lezing: ‘De vlieger’ van André Hazes. Toen Meijer het lied opvoerde, werd het met groot applaus onthaald, maar haar analyse leidde tot een stevige discussie over hoe zo'n object onder de academische loep gelegd mag worden. Meijers onderzoeksdoel was te begrijpen waarom deze tekst zoveel mensen aanspreekt, waarbij een literaire analyse behulpzaam zou kunnen zijn. Enkele onderzoekers waren echter van mening dat teksten

als ‘De vlieger’ alleen onderzocht kunnen worden in een institutionele context, omdat ze geen esthetische kwaliteit bezitten. De wijze waarop een tekst in (literaire) instellingen functioneert, vormt dan het onderzoekskader. Weer anderen vreesden dat de focus op literaire instituties en de aandacht voor de populaire cultuur de interpretatie van echte literatuur ondersneeuwt. De discussie waarmee dit artikel aanving, weerklinkt in dit debat: de verdedigers van hoge literatuur versus degenen die er minder voor vrezen dat ze van haar voetstuk valt – of haar dat niet eens toedichten.

We hebben hierboven een kort overzicht geschetst van de reactie van de maatschappij en de wetenschap op de nieuwe positie van literatuur. Op beide terreinen ontbreekt consensus, een fenomeen dat in het literatuuronderzoek niet nieuw is. Vanaf de jaren tachtig kreeg het tekstgerichte, interpretatieve onderzoek concurrentie van het hierboven al genoemde institutionele onderzoek, dat meer naar objectieve feiten streefde. Om literatuurwetenschap toch in de markt te kunnen blijven zetten tegenover de harde wetenschappen als natuurkunde en wiskunde, verzamelden institutionele onderzoekers feitelijke en telbare informatie over de wijze waarop literatuur tot stand komt in de maatschappij. Ze verwerkten bijvoorbeeld gegevens van uitgeverijen, boekhandels en literatuurcritici in tabellen en diagrammen. De tekstgerichte hoek leverde felle kritiek; institutioneel onderzoek zou leiden tot een verzwakke aandacht voor de unieke, literaire tekst zelf.

Dat consensus nog lang niet is bereikt, blijkt uit de weerstand die sommige onderzoekers bieden aan de *digital humanities*. In dit type onderzoek wordt geprobeerd onderzoeksresultaten uit de geesteswetenschappen te verkrijgen uit digitale hulpmiddelen. Omdat *digital humanities* relatief nieuw is, moeten eerst databases en systemen worden opgezet. Voor veel huidige onderzoeken is dit het doel op zich, al zou het idealiter een middel moeten zijn om tekstgericht literatuuronderzoek te verrijken. Dit onderzoek kan door digitaal gegenereerde onderzoeksgegevens bevestigd, aangevuld of juist op scherp gesteld worden. Het onderzoeksveld ziet echter nog niet genoeg de mogelijkheden van *digital humanities* naast het “gegevens verwerken” en “tellen”. Suzanne

Fagel liet in de sessie “Digitale toepassingen in letterkundig onderzoek” zien dat die er wel zijn. Ze testte het tekstgerichte onderzoek naar Arnon Grunbergs stijl met digitaal onderzoek naar zijn teksten en vulde zo het bestaande onderzoek aan.

De woordenwisselingen over de nieuwe positie van literatuur staan in het verlengde van de kwestie tekstgericht tegenover institutioneel onderzoek. Wij willen voor de letterkunde een poging doen deze uiteenlopende visies minder zwart-wit te presenteren en ze met elkaar te verzoenen. Op het congres zagen we verschillende voorzetten. Zo gaf Meike Botterweg tijdens de sessie “Nederlandse literatuur in internationaal perspectief” aan dat tekstgericht en institutioneel onderzoek slechts ogenschijnlijk botsen. In haar proefschrift combineert zij de (institutionele) receptie van Jorge Luis Borges in Nederland met een tekstuele analyse van de sporen van Borges’ werk in romans en poëzie van onder andere Willem Jan Otten. Ze liet zien dat zijn poëzie geïnspireerd is door Borges, maar ook hoe hij zich als literair criticus uitsprak over het werk van de Argentijnse auteur. Een dergelijk voorbeeld van synthese nuanceert de radicale tegenstelling tussen verschillende onderzoeksmethoden.

De ontwikkelingen in de literaire en culturele infrastructuur zijn een feit. De literatuurwetenschap moet zich hier niet tegen verzetten. Anders verliest ze, zoals Heijne betoogde, het contact met de maatschappij. Veel van dat verzet is gebaseerd op angst dat de zogenaamde hoge literatuur (nog meer) in een hoek wordt gedreven. Zoals de voorbeelden uit het congres aantonen, moeten we deze angst niet opblazen tot al te grote proporties. Onderzoeken zoals die van Fagel en Botterweg laten zich niet leiden door angst voor het verval van de hoge literatuur en tonen hoe een samenvoeging van verschillende methoden juist een verrijking blijkt. De toekomst van het onderzoek ligt volgens ons in het aanhouden van een open blik en het zoeken naar mogelijkheden om de vruchten te plukken van de uiteenlopende benaderingen en deze te verenigen.

Zijn deze genuanceerde, op synthese gerichte gedachten ook vruchtbaar met het oog op het maatschappelijke debat? Buwalda’s stijgende populariteit maakt hem een graag geziene gast in tv-shows en op literaire avonden. Veel leesclubs lezen *Bonita Avenue* en de filmrechten zijn verkocht.

Inmiddels mag Buwalda zich miljonair noemen. Zou dit louter de invloed zijn van publiciteit door *DWDD*? Aan Van Nieuwkerks superlatieven alleen kan het niet gelegen hebben – in *DWDD* komen elke week boeken aan bod die de bestsellerlijst niet halen. Wellicht sluit *Bonita Avenue* goed aan bij de interesses en beleving van veel Nederlanders. Media en publiciteit kunnen gezien worden als bedreiging, maar ook als vruchtbare grond waarop de literatuur kan groeien.

MINA ETEMAD
NIKKI LAKEMAN
JANNEKE VAN DER VEER
TESSA WIJCKMANS
(Studenten onderzoeksmaster
Nederlandse letterkunde
Universiteit van Amsterdam /
Universiteit Utrecht)

<http://blog.hum.uu.nl/achterdeverhalen/>

Noten

- (1) http://dewerelddraaitdoor.vara.nl/Boeken.2455.o.html?&tx_ttnews%5Bpointer%5D=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=25053&tx_ttnews%5BbackPid%5D=2455&cHash=131af736fa8f35a6c6a4356afcb1f588
- (2) www.cpnb.nl/bs/index.asp (week 42, 2011)
- (3) www.joop.nl/opinies/detail/artikel/matthijs_mag_ik_alsjeblijft_naar_dwdd/en
www.hanta.nl/hanta/2011/11/02/hoe-dwdd-de-competitie-probeerde-te-vervalsen/
- (4) Sven Vitse, “Blindheid en inzicht”. Echt zien van Bas Heijne’, *Ons Erfdeel*, jaargang 55 (2012), nr. 1, pp. 155-156.